

**СОЦІАЛЬНА ТА ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА ДІТЕЙ-СИРИТ ТА ДІТЕЙ,
ПОЗБАВЛЕНИХ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ
В УМОВАХ ДИТЯЧОГО БУДИНКУ СІМЕЙНОГО ТИПУ**

Дитячий будинок сімейного типу як форма суспільного виховання дітей, позбавлених батьківської опіки, має об'єктивні переваги перед іншими інститутами соціалізації, перш за все інтернатного типу. Природність процесу виховання, емоційний контакт дитини з батьками-вихователями, який ґрунтується на довірі дітей до дорослих членів родини, виховання в малій групі якнайповніше відповідають вимозі поступового залучення дитини до соціального життя.

Oksana Smuk

**SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL SUPPORT TO ORPHANS AND CHILDREN
DEPRIVED OF PARENTAL CARE IN ORPHANAGES**

The article provides the analysis of family-type orphanages as a form of public education for children deprived of parental care. Evidently, such orphanage has advantages compared to other institutions of socialization, primarily to boarding school. These are the naturalness of education process, emotional contact with the parent-pedagogues based on children's trust to adult members of the family, and education in small groups – these advantages help to engage children in social life.

Умови, що склалися за останні роки у нашій молодій державі, як соціальні, так і економічні, привели до різкого послаблення уваги з боку держави до неблагополучних сімей, втрати матеріальної і моральної відповідальності за дітей, які є важливою частиною населення країни. Це діти, що потрапляють в будинки дитини, дитячі будинки. Як виявилось, на сьогодні, дитячі будинки є переповненими.

Через відсутність повноцінного емоційного спілкування між дітьми і дорослими, особливо з матір'ю, із-за недостатньої уваги, турботи, любові з боку дорослих, у дітей, що виховуються без батьків, з'являються ознаки відхилень у розвитку. Ці діти багато в чому відстають від своїх однолітків як у фізичному, так і в інтелектуальному та емоційному розвитку. Їх відрізняють пасивність, «емоційна тупість», відсутність адекватних навичок спілкування з іншими людьми та своїми ровесниками.

Багато досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних психологів (Н. М. Щелованова, 1955; Л. І. Божович, 1960; Г. М. Ляміной, 1964; М. І. Попової, 1968; Н. М. Неупокоевої, 1980; М. І. Лісієм, 1986; А. І. Захарова, 1986; І. В. Дубровіной, А. Г. Рузької, Н. Н. Авдєєвої, Л. Н. Галігузової, Т. В. Гуськової, М. Г. Елагиной, С. Ю. Мещерякової, А. Прихожан, Н. Н. Толстих, Т. І. Юферової, 1990; Р. А. Шпіц, 1945; Дж. Боулбі, 1951; Р. Заззо, 1967; Л. Ярроу, 1972; М. Раттера, 1972; Й. Лангмейера, З. Матейчика, 1984; Е. І. Холостовой, 1997; А. М. Панова, 1997; А. Й. Капська, 2003; Т. М. Семігіна, 2004; І. М. Грига, 2002; С. Зиглер, 2001; Р. І. Кравченко, 2001; Л. Чернишевська, 2004 свідчать, що спілкування дитини з дорослими і, в першу чергу, з матір'ю, є базовою детермінантою психічного розвитку і психічного здоров'я дітей.

Проблемі материнської турботи та депривації присвячені дослідження Ш. Бюлер, 1932; Г. Гетцера, 1937; У. Голдфарба, 1945; Дж. Боулбі, 1979; Л. Ярроу, 1972; М. Раттера, 1987; Й. Лангмейера, З. Матейчик, 1984; М. Н. Щелованова, 1949 та ін. Результати дослідження прихильності дитини до матері представлені в роботах Дж. Боулбі, 1980; Дж. Гассіді, 1986; М. Клаусс, Дж. Кеннел, 1982; М. М. Авдєєвої, Н. А. Хаймовської, 1999, і ін.

В останні роки в нашій країні також з'явилися різні форми дитячих будинків. Актуальними стали дитячі будинки сімейного типу (ДБСТ). Незважаючи на давню історію і серйозність проблем розвитку дітей, які виховуються без піклування батьків, особливостей їх психічного розвитку та компенсації материнської депривації, дефіциту і деформації спілкування з дорослими, на сьогоднішній день вони є недостатньо досліджені.

Проблема виховання дітей, позбавлених батьківського піклування, цікавить багатьох вітчизняних психологів. Крім згаданих вище, слід зазначити дослідження Н. М. Аксаріна, 1974; І. А. Залісині, 1985; Е. О. Смирнової, 1985; В. В. Авраменко, 1992; М. П. Абросимової, 1991; Т. М. Землянхіна, 1982; Н. В. Репіної, 1990, в яких розглянуті різні аспекти психічного розвитку дітей, що виховуються без опіки батьків. Однак проблема компенсації дефіциту і деформацій спілкування та адаптації дітей, що виховуються в закладах інтернатного типу і дитячих будинках сімейного типу, все ще залишається до кінця не вивченою.

За педагогічним потенціалом дитячий будинок сімейного типу як форма суспільного виховання дітей, позбавлених батьківської опіки, має об'єктивні переваги перед іншими інститутами соціалізації, перш за все інтернатного типу. Насамперед звертається увага на природність процесу виховання, емоційний контакт дитини з батьками-вихователями, який ґрунтується на довірі дітей до дорослих членів родини, виховання в малій групі якнайповніше відповідає вимозі поступового залучення дитини до соціального життя, тривалість виховного впливу батьків-вихователів на дітей, комплексний підхід до виховання, інтегративний характер виховання, індивідуальний підхід до кожної дитини, взаємозацікавленість у стосунках вихователів та

вихованців, контроль за негативними проявами серед дітей, негативними впливами на них як зовнішніх, так і внутрішніх факторів (однолітки, засоби масової інформації, література тощо).

Виховний процес у дитячому будинку сімейного типу справляє вплив водночас на моральний та інтелектуальний розвиток дитини. Вона набуває навичок мислення, предметних дій, міжособистісних взаємин, засвоює норми поведінки дорослих, виходячи із того, що сім'я – це перша модель суспільства, яку вона безпосередньо сприймає, а взаємостосунки у сім'ї – перші зразки міжособистісних відносин.

Виховання в дитячих будинках сімейного типу дитини-сироти, яка позбавлена можливості перебувати у біологічній родині, спрямоване на надання їй можливості в сімейному оточенні засвоїти соціальні правила і норми життя. По суті, дитячий будинок сімейного типу – це благодійна сім'я, в якій поряд з рідними виховуються прийомні діти. Однак, для дитини, яка була позбавлена батьківського піклування і направлена на виховання у дитячий будинок сімейного типу, він виконує функції соціального і соціалізуючого інституту. Дитячий будинок сімейного типу виконує соціальні функції, притаманні кожній сім'ї, в той же час його соціальна сутність набуває специфічного забарвлення стосовно впливу на дітей, які певний час зазнавали сімейної депривації.

Діти, які зазнали травмуючого впливу з боку оточуючих, були знехтувані і майже не відчували, що хтось несе відповідальність за їхнє існування, стали жертвами жорстокості з боку рідних, завдяки заохоченню, підтримці і підбадьорюванню поступово усвідомлюють, що кожен з них є особистістю, може щось робити і досягти успіхів, може бути сам собою і має право на помилки. Така спрямованість виховання формує готовність до відмови від асоціальних форм поведінки та засвоєння нових, соціально прийнятних норм для сім'ї, родини, суспільства.

Покинуті напризволяще діти відчують певні психологічні труднощі в умовах взаємного непорозуміння між ними і дорослими. Здебільшого вони перебували у середовищі, де втрачається сенс життя або його просто неможливо збагнути. Через глибоку невпевненість у житті і часту зміну дорослих, що опікуються ними, діти схиляються до думки, що це оточення є ненадійним і загрозливим. У таких дітей часто спостерігається відсутність таких основних чинників гармонійного розвитку особистості, як довіра, щирість, допитливість, зацікавленість, уміння чомусь дивуватися. виправити негативне сприйняття оточення можна лише за умов, коли прийомні батьки ставляться до дитини як до особистості, коли вони самі стають для неї життєвим прикладом, надійною опорою.

У ДБСТ дитина, як і в кожній іншій сім'ї, навчається керувати власними справами і бажаннями. У дитини, якій довгий час постійно твердили, що вона ні на що не здатна, нікому не потрібна, формується комплекс неповноцінності, постійна потреба виконувати вказівки дорослих: як і що саме слід робити, щоб уникнути помилок. Виходячи із таких сформованих в неї установок, виховання самостійності у дітей-вихованців в багатьох випадках представляє довготривалий процес. Батьки-вихователі спочатку допомагають їм подолати невпевненість і страх, щоб вони поступово навчились самостійно виконувати доручення (допомагати по господарству, ходити до крамниці, куховарити, доглядати молодших тощо).

За спостереженнями у дитини протягом певного часу попереднього життя формується мотивація невдахи. Обмежені у власній можливості панувати у навколишньому середовищі, постійно переслідуються з боку дорослих заборонами діяльності, оскільки вони можуть щось розбити чи поламати, діти поступово переймають негативні установки дорослого оточення і роблять їх власними. Формується зневіра у собі самому і у власних можливостях. Допомогти дитині подолати відчуття невпевненості, зневіри у власних силах лише прийомні батьки можуть поступово, повільно рухаючись з нею вперед, доручаючи виконувати посильні завдання в сім'ї.

Сім'я дає відчуття приналежності до близьких, сприяє комфорту в житті, здатності обирати свій шлях та відчувати підтримку інших. Саме вона сприяє формуванню адекватної самооцінки дитини, розвитку її індивідуальності, збереженню культурної ідентичності. Батьки-вихователі, незалежно від їх бажання, не зможуть надати дітям повноцінний юридичний статус, соціальний статус, неперервність батьківства, і все те, що впливає з перебування дитини у власній сім'ї. Ці юридичні недоліки розуміють і батьки-вихователі, згодом їх усвідомлюють і самі діти-сироти. Батьки-вихователі дуже хвилюються за подальшу долю своїх вихованців.

Запорукою позбавлення негативних проявів та деформації соціального досвіду прийомної дитини є налагодження у ДБСТ стосунків, побудованих на почутті єдиної родини, відсутності поділу на вихователів та вихованців, рідних та прийомних дітей. Саме такі умови є найбільш сприятливими для адаптації дитини до сімейного життя, яка, на жаль, має досвід асоціальних проявів у рідній родині, пережила психологічний стрес через втрату близьких, пройшла систему інтернатних закладів виховання. У дитячому будинку сімейного типу формування особистості дитини відбувається в природних умовах, вплив батьків-вихователів на світогляд і самоусвідомлення дитини домінує. Під впливом сімейного оточення у дитини формуються морально-етичні ідеали і смаки, норми поведінки, трудові навички, ціннісні орієнтації, тобто усі ті якості, які характеризують особистість, індивідуальність.

Ключовим елементом сімейного оточення є «теплота», емоційний комфорт. Емоційно позитивні батьки турбуються про дітей, проявляють свою любов, потреби дитини ставлять на перше місце, заохочують дитину до активної життєвої позиції, емпатійно реагують на почуття дитини. Сім'я дає дитині-сироті психологічну захищеність. Діти виховуються у дитячих будинках сімейного типу в атмосфері любові і теплоти, якої їм так не вистачало в інституційних закладах чи деструктивних сім'ях, вчать довіряти іншим, активніше взаємодіють з ровесниками, більш активні у пізнанні навколишньої дійсності, більш впевнені у собі. Отже, виховання дитини у середовищі, максимально наближеному до сімейного, буде позитивно впливати на розвиток особистості.

Для того щоб дослідити розвиток дитини нам потрібно вийти за межі індивідуального вивчення дитини чи діади мати-дитина; ми повинні вивчати екологічну систему загалом. У. Бронфенбреннер [2] вважає, що екологічна система дитини складається із трьох елементів: мікросистема, наприклад, сім'я і школа, в яку дитина безпосередньо включена; екосистема, наприклад, робота батьків, яка впливає на дитину опосередковано, через вплив на мікросистему; і макросистема, наприклад, етнічна субкультура або соціум чи культура, в яких знаходиться сім'я. У сімейній мікросистемі особливо важливими є характеристики батьківської взаємодії з дітьми, зокрема емоційний тон сім'ї, спосіб підтримки контролю і якості спілкування. Якщо в сім'ї існують чіткі і послідовні правила, стандарти і вимоги, то діти, що виховуються в такій сім'ї, характеризуються адекватною і високою самооцінкою, компетентністю за самим широким діапазоном ситуацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Развитие ребенка. – СПб. : Питер, 2004. – 768 с.
2. Крайг Г. Психология развития / Г. Крайг, Д. Бокум. – СПб. : Питер, 2008. – 940 с.
3. Книга для батьків. Посібник до тренінгового курсу «Підготовка кандидатів у прийомні батьки та батьки-вихователі» / за заг. ред. Т. Алексеєнко. – К. : Науковий світ, 2006. – 496 с.
4. Створення та соціальний супровід прийомних сімей і дитячих будинків сімейного типу : [навч.-метод. комплекс / автори-упоряд. : Г. Лактіонова, Ж. Петрочко, А. Калініна та ін. ; за заг. ред. Г. Лактіонової, Ж. Петрочко]. – К. : Науковий світ, 2006. – 270 с.
5. Мацумото Д. Психология и культура / Д. Мацумото. – СПб. : Прайм-Еврознак, 2002. – 416 с.

Ольга Сорока,

канд. пед. н., доцент,
Тернопільський національний
педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,

Лариса Банкул,

доцент,
Ізмаїльський державний
гуманітарний університет

ВПЛИВ ПЕДАГОГІЧНОГО СТИЛЮ ВЗАЄМОДІЇ

НА ПОЯВУ ДЕСТРУКТИВНИХ ЕМОЦІЙНИХ СТАНІВ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті на основі аналізу існуючих у психолого-педагогічній літературі підходів щодо розуміння сутності «стилю педагогічної взаємодії», зроблено спробу дослідити ефективність впливу різних педагогічних стилів та особливостей спілкування вчителя початкових класів на появу та динаміку розвитку деструктивних психічних емоційних станів молодших школярів. У якості корекційного засобу запропоновано використовувати інтегративну арт-терапію.

Olha Soroka,

Larysa Bankul

THE EFFECT OF PEDAGOGICAL STYLE OF INTERACTION ON THE DEVELOPMENT OF TEENAGERS' DESTRUCTIVE EMOTIONAL CONDITIONS

The article deals with an attempt to explore the efficiency of influence of different pedagogical styles and peculiarities of primary school teacher's communication on the appearance and dynamic of development of the destructive psychological emotional states of younger pupils on the basis of analysis of psychoeducational literature approaches on the comprehension of the essence «style of pedagogical interaction». The usage of art-therapy as remedial means is proposed.

Вступ дитини до школи пов'язаний із значною кількістю нових та складних для неї ситуацій, до яких необхідно адаптуватися: нових видів формального та неформального спілкування, взаємин, навчальних навантажень тощо. Ті ситуації, люди, які зовсім не були значущими у дошкільному віці, для молодшого школяра починають набувати особливої вагомості. Таким чином, ситуаціями та об'єктами є безпосередньо сам процес навчання та його зміст, взаємини з ровесниками, але найбільш значущою особистістю стає